

JEGENYÉK ALKONYA

S A F F E R P Á L

I.

Odakint a bágyadt október végi nap még erőlködött, hogy utánozza a nyár ragyogását, de bent a lakásban, amelynek ablakai északra néztek, alattomosan gyülekezni kezdtek már az árnyékok. Mintha a környező dombokról, az erdőkből lopakodtak volna le a városkába, jelezni, hogy jönnek az esők, nyomukban a ködök, amelyek azután megülepszenek itt a völgyben, és megfojtják az asztmásokat és a szívbajosokat, akiket életük végére ide vetett ki a közeli nagyváros.

Hűdeg nem volt a lakásban. Alatta a pincében pékség működött, és a falak még langyosak voltak a hajnali sütéstől. A padló alól időnként mély dobbanások jelezték, hogy az inasok már hordják a hasábokat az esti begyújtáshoz.

Ezek voltak a szokásos délutáni neszek.

Az ablakok viszont éjjel-nappal rezegtek. A ház a városka végén volt, a nagy kelet—nyugati országút itt kanyarodott neki a domboknak, és a megrakott, súlyos teherautók itt mindig lelassítottak, sebességet váltottak, hogy azután mély dübörgéssel vágjanak neki a kaptatónak. Ilyenkor a régi, vékony keretes ablakok berezegtek.

A lakásban élő két öreg mindezt már alig hallotta. Ezek a zajok az élethez tartoztak, és inkább az tűnt volna fel nekik, ha abba marad az ablakok rezgése és a dobogás a padló alól. Így volt ez ugyanis már közel ötven esztendeje, kivéve azokat az időket, amikor, ahogy egymás között mondani szokták, erre haladt a történelem.

Olyankor ugyanis hadseregek vonultak előre-hátra a nagy országúton, és a háború szennyes árja be-becsapott az út mentén lapuló

városszéli házba. Hol behívót hozott a házigazdának, hol részeg, erőszakoskodó katonákat vetett be éjjeli szállásra.

Az ilyen idők azonban ahogy jöttek, úgy el is múltak. Csak a hétköznapok bizonyultak állhatatosaknak. Mert a házigazda szerencsére mindig visszajött, a katonák elmentek, a pékség megint sütötte a kenyeret, és az országútnak is visszatért az egyhangú lüktetése, amittől időnként halkán rezegtek az ablakok.

II.

Az idők során természetesen a hétköznapok is váltottak ütemet, de az ilyesmi lassan történt, szinte észrevétlenül.

Ilyen volt például az az időszak, amikor egymás után elment hazulról a három gyerek.

Először a fiuk nőült. Tanár volt a gimnáziumban, és egy csodálatosan szép lányt vett feleségül, de mivel a tanári fizetésből csodálatosan szép életre nem futotta, egy napon egyedül maradt.

A fiú másodszor is megnőült, és messze, más városba költözött. Azt mondta, hogy nem akar a régi élete közelében maradni. Csak a legszűkebb családi körben mondták ki, azt is félig suttogva, hogy „még mindig a régit szereti”.

Azóta nemigen járt haza. Esetleg évente egyszer, átutazóban, csak benézett, amolyan hogy van édesapám, hogy van édesanyám módra és megmagyarázta, hogy rengeteg a dolga, még írni sincs ideje. Ráhagyták, de mindannyian tudták, hogy az új asszony, aki sokkal fiatalabb volt tőle, lekötötte minden percét. Ez is élni akart.

Manapság mindenki élni akar, habzsol, mintha attól félne, hogy holnap vége lesz a világnak és nem jut neki elég, bólogatott a család minden ilyen látogatás után és kimondta az ítéletet: „Szegény Pityu.”

A lányok, az egyik hivatalnok, a másik ápolónő, itt mentek férjhez, ahogy ők szokták mondani, „a faluban”.

Az idősebb férje nem jött vissza a háborúból, és ő egyedül maradt két lánygyerekekkel. Nem ment másodszor férjhez, maga nevelte őket egy hivatalnoki fizetésből. Talán ettől lett idővel olyan csendes, magába néző, mintha elfelejtett volna nevetni.

A fiatalabb lány beteges volt. Gyerekkora óta a gyenge tüdejével bajlódott, és ilyenkor ősszel, ha jöttek a ködök, alig lélegzett, de azért hangos volt, örökké nevetett, ingerkedett az öregekkel, azok pedig hagyták, tudták, hogy azért teszi, nehogy valaki sajnálja.

Büszke volt mind a három, és az öregek büszkék voltak rájuk, de erről soha nem beszéltek.

Mindez, mondom, lassan történt, évek múltak el közben, és az öregek észre se vették, hogy csendes lett a ház, hogy az élet hangjaiból csak az országút dübörgése, az ablakok rezgése és a fahasábok döngése maradt velük.

A gyerekek elmenetelét követő csend után jött egy idő, amikor még egyszer, utoljára, felélénkült a ház. Ez akkor volt, amikor még kicsik voltak az unokák. A lányok reggelenként, munkába menet, elhozták őket, délután pedig, munkából jövet, értük jöttek.

Az öregek ugyanolyan szegénység tanította szelíd szigorral nevelték az unokákat, mint egykor a gyerekeiket, nem törődve azzal, hogy megváltozott a világ és többre telik mint valamikor, és a lányok nem mertek ellenkezni. Pénzt is csak egyszer ajánlottak fel, de anyjuk csak annyit mondott, hogy „Titeket se pénzért neveltek”, és ezzel az ügy lezárult.

Ez az idő azonban már nem tartott túl soká. Az unokák egymás után iskolába mentek. Egy ideig még be-benéztek iskola után a nagyiékhoz, ahol csodálatosképpen mindig akadt valami nyalakodni való, de azután lassan ez is elmaradt.

Majdnem teljes lett a csend.

Csak egy szokást nem tudott kikezdeni az idő foga: minden délután, mint valamikor, amikor még a gyerekekért jöttek, a két lány megjelent az öregeknél. Megittak egy kávét, megkérdezték Juliskát, mert így becézték az anyjukat, hogy van-e valamire szüksége, Rózsikától, az örökké panaszkodó szomszédasszonytól, akit egy kicsit gügyének is tartottak, megkérdezték, ha éppen ott volt, hogy mit ír a fia Németországból, mire az elpanaszolta, hogy a fiának nagyon sok a dolga és az idén se jöhet haza, azután elpolitizáltak egy kicsit az apjukkal, és mentek a dolguk után.

III.

Amióta az eszüket tudták, az volt a rend, hogy anyagi dolgokban Juliska intézkedett, a világ dolgairól pedig apa tudott a legtöbbet.

Mert attól kezdve, hogy tizennyolc után hazajött Oroszországból, szüntelenül csak az igazságot kereste, és védte a szegényeket. Kemény szavú, izgága és nyakas ember hírében állott a két háború között, többet ette az állam kenyerét, mint a sajátját, de végül is ez

mentette meg az életét. A faluban megszokták, hogy a kis Horvát örökké lázong valamiért, és lassan elmaradtak a besúgások, feljelentések. Az lett volna nekik gyanús, ha hallgat.

A szája miatt a nagy kommunistairtásból megmaradt néhány falubeli elvtársával is összekülönbözött. Halálra félemlített szegény munkásemberek voltak ezek, akik a gyávaság szülte meghunyászkodásukat és megalkuvásukat az osztályellenséggel szembeni taktikának nevezték. Horvát István nem tudta ezt a taktikát megemészteni.

Mondani se kell, hogy a munkaadók se nézték őt jó szemmel, és Juliska gyakran egyedül küszködött a három gyerekkel, de soha egy szóval nem panaszkodott, a gyerekek előtt pedig csak büszkeséggel említette az apjukat. Így azok szemében, amíg fel nem nőttek, az apjuk volt az igazság harcosa, a szegények védelmezője, titokban a sárkányölő Szent Györgyhöz hasonlították, akinek a képe benne volt az imakönyvben.

A háború után azonban, amikor felnőttek és megismerték az életet, egyikük se lépett a nyomdokába. Becsülték az apjukat, de mint a javíthatatlan álmodozókat, egy kicsit meg is mosolyogták, és a maguk számára inkább az elviselhetőbb alkalmazkodást választották.

Ehhez bizonyára az is hozzájárult, hogy a család anyagi helyzete akkor se sokat változott. Az öreg ugyan már rendszeresen keresett, de szegényesen, mert hiába kínáltak neki vezető állást, ő csökönyösen megmaradt a mesterségénél, és utolsó nagy csatáját Rózsikáért, az egykori cipész kollégája és elvtársa, Szakállas Mátyás özvegyéért, éppen a saját elvtársai ellen vívta.

Amikor a harmincas évek végén, egy sztrájk után Rózsika urát agyonverték a csendőrök, az asszony, a falu nem kis csúfalkodására, templomjáró lett, csendes vallási őrült, aki még azt sem átallotta mondani, hogy maga az Úr Jézus távolította el mellőle az urát, a sátánt, hogy megmentse az ő lelkét.

Az öreg akkor elment, hogy felelősségre vonja a papot. Hogy mit beszéltek a csukott ajtók mögött, azt nem tudta senki, de ettől kezdve jóba lettek. A falubeliek csúfondáros érdeklődésére, hogy hogyan barátkozhat a „cucilista” a pappal, gőgösen csak annyit mondott, hogy a pap is lehet tisztességes ember.

Ezeknek a szavaknak az értelme csak jóval később derült ki, a háború vége felé, amikor ők ketten együtt bújtatták a katonaszö-

kevényeket és a munkaszolgálatosokat a németek és a nyilasok elől.

Ezt még meg is bocsátották volna Horvát Istvánnak, de azt már nem, hogy a papnak, akit a háború utáni nekizúdulásban ellenségnek nyilvánítottak, továbbra is barátja maradt. Hiába hívták még a járásba is beszélgetésre, nem engedett. A végkifejlésre nem kellett soká várni:

Akkoriban két marokkal osztogatták a segélyeket és a nyugdíjakat, de Szakállas Mátyás özvegyéről hallani se akart senki.

— Adjon neki a pap. Minek mocskolja az ura emlékrét — mondták a városka újsütetű kommunistái, a járási párttitkár pedig olyasmit is mondott, hogy Szakállas Mátyás maga hibás a sorsáért, amit mindenki úgy magyarázta, hogy körülötte alighanem nincs valami rendben.

Az öreg ebbe nem nyugodott bele. Nyíltan beszélte, hogy Szakállas Mátyás az életét a munkásügyért áldozta és senkinek sincs joga nyomorban hagyni az özvegyét, legkevésbé a járási párttitkárnak, aki együtt volt vele, és jó egészségben életben maradt.

Addig instanciázott a felsőbb hatóságoknál, régi pártembereknél, amíg Rózsika végül megkapta a nyugdíjat, de őt ettől kezdve nem hívták többet gyűlésekre, nem is választották be sehova, és mint a háború előtt, ismét egyedül maradt.

Az egészből csak annyi lett a haszon, hogy Rózsika ettől kezdve odaszokott hozzájuk, szinte családtag lett, akinek örökké valami baja volt, és akit örökké vigasztalni kellett.

Így történt, hogy a háború utáni időkben is beosztással kellett élni, és Juliska maradt a tulajdonképpeni családfő, a mindennapos anyagi ügyek és gondok intézője.

Ezt az öreg is elismerte, és ő volt az egyetlen a családban, aki Juliskát következetesen Édesanyjának szólította. Szigorúan ügyelt arra, hogy a gyerekek meg ne sértsék az anyjukat, ami felesleges volt, mert mind a három gyerek imádta Juliskát, de azért eltűrték az öreg okvetetlenkedését, annak jeléül, hogy ő is a szeretet körébe tartozik.

Közben futottak egymás után az évek, és most már nagyon öregek és nagyon fáradtak voltak mind a ketten; fáradtak, mint a régi ház, mint a kopott országút, amely hadakat nyögött és vándorlásokat, mint az október végi nap, amely úgy hajlott bágyadtan a dombok mögé, mintha örökre pihenni térne.

IV.

Ma is voltak itt a lányok a dédunokákkal, és folyt a szokásos beszélgetés, miközben az öreg folyton szaladgált: hol a hálószobába nézett be, ahol a két kicsi játszott a régi támlás kanapén — amiben az volt az érdekes, hogy fejjel neki lehetett menni és az nem fájt —, hol pedig a konyhába kocogott ki ellenőrizni, hogy kész-e már a kávé.

Végül az idősebb lánya rászólt, hogy „papa, magának szépen megmondta az orvos, hogy ne ugráljon”, mire az öreg felemelt ujjal, színpadias pózban vágott vissza: „Neked is megmondta, hogy hagyd el azt a csúnya bagót, mégis szívod tovább.”

Ezen nevettek, azután pletykáltak egy kicsit. A fiatalabb lány elmesélte, hogy a főorvos a szolgálati kocsival viszi kirándulásra a szeretőjét, hogy a tanácselnök felesége minden nyáron beutaltatja magát üdülésre, az igazi betegeknek meg nem jut beutaló, és mindcbből meg más hasonló dolgokból azt a következtetést vonta le, hogy „váltakoztak a fenékek, de a székek megmaradtak”.

Az öreg ezen felháborodott. Kioktatta a lányát, hogy nem lehet egyesek túlkapasai miatt elítélni a rendszert és különben se tegyen ilyen összehasonlítást, mert nem tudja milyen világ volt az, amikor a jegyző meg a csendőrpáncsnok volt az úr.

— De papa — védekezett a lánya —, hiszen te beszélsz mindig becsületről, szocialista erkölcsről. Kérdezlek én, hol itt az erkölcs? És különben is, ahogy veled bántak, az talán rendben van?

— Az emberek esendők — kezdte patetikusan az öreg, és a szeme is könnybe lábadt az erőlködéstől, hogy megvédje ettől a nyelves lányától legalább az eszmét, az élete értelmét, de az nem hagyta szóhoz jutni:

— Jó, tudom, az embert a társadalom formálja. Csak ne kezd most nekem Marxot idézni.

— Te meg ne feleselj — szólt bele a vitába Juliska, aki tálcával a kezében megjelent az ajtóban. — Tü is megéritek a pénzeteket. Ha én a te korodban úgy dolgoztam volna, ahogyan most dolgoznak, akkor bizony felkopott volna az állatok.

Erre nem volt mit mondani, és a vita abbamaradt. Juliska betöltötte a kávéét, és az öreg, aki soha nem ivott, huncutkodva megkérdezte:

— Édesanya, én nem kapok?

— Te nem kapsz, neked nem szabad — mondta Juliska, és ezen

nevettek. Nem azon, hogy a papa nem kap kávét, hanem azoknak a szép csendes délutánoknak az emlékéen, amelyeken a papa mindig megkérdezte és Juliska mindig ugyanazt válaszolta, és amelyek úgy sorakoztak visszafelé az idő végtelenjébe, mint valami gyöngyfűzér.

V.

Ez a délután is egy lett volna a fűzérben, de ekkor valami szokatlan dolog történt:

Kicsapódott a hálószoba ajtaja, és hangos sírással kirontott rajta a kisleány, a kisebbik dédunoka, és szaladt a nagyanyjához.

— Mi történt? — kérdezte ijedten az öreg.

— Mit csináltak? — kérdezte az igazságtevéshez szokott sokgyerekes anyák józanságával Juliska.

— Ki bántott? — kérdezte, szinte velük egyidőben, az örök védelmező, a gyerek nagyanyja, habár a megtestesült válasz, a fiútól valamivel nagyobbacska kisleány, a tettenért, de meg nem tört bűnösök ábrázatával ott ácsorgott az ajtóban, és leste, hogy most mi lesz.

— Bántott! — üvöltötte a kicsi azt, ami most már mindenkinek nyilvánvaló volt, és a kisleányra mutatott.

— Menj oda Józsikához, mondd neki, hogy ne haragudjon, és puszd meg — ripakodott rá a másik nagymama a kisleányra, de az dacosan lecsapta a fejét.

Hosszú győzgetés kezdődött, amelynek végén a kisleány mégiscsak odament az unokatestvéréhez, és egy pusztit nyomott a feje búbjára. A fiú azonban, ahelyett, hogy megnyugodott volna, kínzója érintésére még jobban felüvöltött.

A kisleány ijedten visszaszaladt a nagyanyjához, és a félreértett ártatlanok felháborodásával megkérdezte:

— Most miért sír, hiszen megpusztítottam!?

A felnőttek egy pillanatra meghökkentek a kérdésem.

— Női logika — jegyezte meg kisvártatva az öreg. — Azt hiszik, hogy csókkal mindent el lehet intézni.

— Te csak tudod, papa — csípte meg nyomban a kisebbik lány —, életedben a Juliskán kívül más nőre rá sem mertél nézni.

— Nem is akartam — fortyant fel az öreg. — A nő, az anya, szent és tisztelni kell...

— Jól van papa, tudjuk — intette le a lánya. — Főleg a Juliskát. Az a szentek szentje. Csak ne tarts most előadást Bebelből...

Az incselkedés közepette észre se vették, hogy Juliska, aki előbb nevetett, most elkezdett sírni. Előbb csak a könnyek folytak a mosolyán át, azután egyre erősebb csuklásokban tört fel belőle a zokogás.

— Anya, mi van veled? — faggatták sorba valamennyien, de Juliska nem felelt. Nézte a kislányt, és rázta a sírás. Amikor valamennyire megnyugodott, csak ennyit mondott:

— Valami eszembe jutott... a gyerekkoromból.

Nem kérdeztek tőle többet semmit. Tudták, hogy úgysis hiába. Egész életükben mindössze annyit hallottak az anyjuk gyerekkoráról, hogy a rokonoknál nőtt fel félig cselédsorban. Ő maga azt mondta egyszer, hogy „többet rítottam, mint amennyit ettem”, és ezzel el volt intézve.

Az öreg bizonyosan többet tudott, de ő se beszélt róla soha. Most is hallgatott, és sokáig, komolyan nézte a feleségét.

Akárhogy is volt, a délután hangulata elromlott. A lányok szedelőzködtek, megtörölték a gyerekek sírástól maszatos arcát, a békesség kedvéért mindegyiknek a kezébe nyomtak egy darab kalácsot, és elmentek.

VI.

A két öreg egyedül maradt az egyre mélyülő délutánban. Juliska szótlánul összeszedte a kávéscsészéket meg a süteményestálat, és kiment a konyhába mosogatni.

Az öreg egy ideig forgolódott a szobában, azután kiment utána:

— Jöttem segíteni, édesanya.

— Nincs mit segíteni, csak lábatlankodsz itt. Menj be szépen a szobába, majd megyek én is, ha befejeztem.

— Nem nézhetem, hogy mindig egyedül dolgozol.

— Egész életemben egyedül dolgoztam — állt meg Juliska egy pillanatra a mosogatással. — Megint rád jött a segítség?

— Mindig akartam én neked segíteni, de nem bírtam. Te tudod, hogy nem bírtam.

— Tudom, hogyne tudnám. Csak azt nem tudom, hogy mi hasznod lett belőle. Az elvtársad, a Samyai párnás székben meg új lakásban feszeleg, neked meg itt maradt a kis nyugdíj meg a rozoga ház.

— Elég ez nekünk, édesanya, nem vagyunk se éhesek, se rongyosak. Szegény az ország, minek vegyek el többet, mint amennyi kell.

Ha a Sarnyai többet kapott, akkor meg is érdemelte. Én nem a haszonért és a párnás székhöz tettem, amit tettem.

— Jól van, csak ne izgasd fel magad. Nekem jó van így is. Menj szépen, és pihenj le.

— Megyek — mondta kisvártatva az öreg —, begyűjtök a kályhába. Hűvösesek már az esték, nem akarom, hogy megfázzál.

— Felesleges begyűjtani, nincs még olyan hideg, és a pékektől melegek a falak.

— Ezt csak azért mondod, hogy megtakarítsuk a tüzelőt. Nem kell spórolni, édesanya, mint valamikor, van elég. Tele van a kamara szénnel.

Az öreg bement a szobába, kihallatszott, hogy kotorászik a kályhában, mintha tisztítani kellene. Juliska mosolygott. Ő tudta, hogy nincs benne egy szem hamu se. Kitakarította még tavasszal, amikor abbahagyták a fűtést.

Miután elmosogatta a kávéscsészéket, egy darabig gondolkozott, hogy mitévő legyen, azután lisztet, tejet, cukrot vett elő, és hozzálátott a munkához.

Az ajtóban ismét megjelent az öreg, kezében a szeneskannával:

— Mit csinálsz, édesanya?

— Sütök valamit, hogy legyen. Hátha jönnek.

— A múlt héten is süttöttél, azelőtt is.

— Egyszer majd beállítanak, és nem lesz őket mivel megkínálni.

— Jó ember a Pityu. Mit gondolsz, szereti ez a második felesége?

— Ha nem szeretné, nem szült volna neki gyereket.

— De bennünket nem szeret.

— Mi szerelnivaló van rajtunk?! Öregek vagyunk, betegek, ránosok, szegények . . .

— Nincs igazad, édesanya, a szeretet nem a gazdagságtól függ.

— A mi menyünkénél úgy látszik igen.

— Ne vedd komolyan. Ő is szegény ember gyereke. És a szegény ember gyereke nem szeret visszaneézni.

— Te aztán tudod. Egész életedben a szegény ember érdekében papoltál.

Az öreg nem szólt semmit, csak a felesége szorgos kezét nézte. Kisvártatva Juliska szólalt meg.

— Délelőtt itt volt Rózsika. Keresett. Levelet kapott a fiától. A menyje is írt, németül. Azt akarta, hogy fordítsd le neki.

— Mit ír a fia?

— Amit mindig. Hogy nem bír hazajönni karácsonyra. Sok a dolga.

— Inkább hiszem, hogy nincsen dolga és nincsen pénze. Ti azt hiszitek, hogy ott nyugaton az ablakon dobálják be a pénzt. Meg kell ott dolgozni érte. Azt meg sose szeretett a Jani. No, de nem is ez a baj...

— Jól van, csak ne mondd ezt a Rózsikának. Úgyis kisírja a szemét a fia után.

— Miért ne mondjam? Egyszer úgyis meg kell mondani. Az igazat mindig meg kell mondani. Az elvtársaknak is megmondtam...

— Nem kell mindig megmondani. Különb is a Rózi nem elvtársad, hanem egy szegény, magányos, beteg öregasszony. Vele ne politizálj.

— Jól van, édesanya — mondta békülékenyen az öreg —, igazad van. A Balognak is az a szavajárása, hogy egy kegyes hazugság néha többet segít, mint két igazság... Én ugyan ezzel elvben nem egyezek... De az igazsággal az ember néha csakugyan nem tud mit kezdeni...

— Mikor találkoztál a tisztelendővel?

— Tegnap, a városban. Nagyon megöregedett.

— Mi sem fiatalodtunk meg. Az elvtársak még mindig nem bocsátottak meg miatta?

— Elismerik, hogy tisztességes ember.

— Nem azt kérdeztem.

— Amazt meg én nem kérdeztem. Nem kell nekem senki bocsánata.

— Persze hogy nem kell... De te hova készülsz így kabát nélkül, hajadonfővel?! — kapta fel a fejét Juliska, és már mosta is a lisztes kezét, megtörölte, és ment ki az előszobába.

— Itt a kabátod, kalapod... sálad, tessék felvenni. — Ahogy sorolta, úgy adta rá a ruhadarabokat. Az öreg túrte, mint a tetten ért gyerek.

— A nők az emberiség áldása. Nélkületek mi férfiak... — kezdte mondani az öreg, de Juliska letorkolta.

— Jól van, csak ne papolj. Gombold be a kabátod. Így! No, most mehetsz, te férfi...

Az öreg kiment, Juliska meg visszatért a résztához. Meggyúrta, tepsibe tette, begyújtotta a gázt, várt, hogy bemelegedjen a sütő, és közben hallgatta, hogy az öreg bejön, nyögve viszi a szeneskannát, ismét kotorászik a kályhában, azután sercent a gyufa.

Amikor úgy gondolta, hogy felmelogedett a sütő, berakta a tésztát, és bement a szobába. Az öreg a kályhánál állt, és leste, hogy meggyullad-e a tűz.

— Édesanya — mondta, van még abból a feketeribizli-borból?

— Van. Hogy jutott az most eszedbe?

— Jó, hogy ültettünk belőle a kertben. Véd a rák és a sugárbetegség ellen.

— Neked nincs rákod. Megmondta az orvos. Neked az a bajod, ami nekem is. Az öregség. Az ellen meg nincs orvosság.

— De védekezni kell, édesanya. Te nem is tudod, manapság minden tele van körülöttünk rákkeltő anyagokkal, meg sugárzással. Az emberiség önmagát pusztítja.

— Van az emberpusztításnak egyszerűbb módja is, ami ellen nem segít a ribizlibor. Megint olvastál valamit az újságban.

— Meginnék egy pohárral.

— Akkor így mondjad. Minek annak ekkora feneket keríteni... Sugárbetegség, meg emberiség... Volt már nagyobb veszedelem is, mégis megmaradtunk.

Megitták a ribizlibort, azután Juliska megint kiment a konyhába.

Az öreg ide-oda téblábolt a már erősen sötétedő szobában, egyszerűen megállt, felkapta a fejét, mint akinek valami hirtelen eszébe jutott, gondolkozott egy kicsit, majd levette a fogasról a kalapját, és lopakodva, hogy a felesége észre ne vegye, kisetett.

Odakint már alkonyati csípős szél kelt, és a péksegéd, aki a műhelylejáró előtt a kosarakat rendezgette, oda is szólt neki, amikor elment mellette:

— De legényesen vagyunk, Pista bácsi.

— Én, fiam, mindig is legényesen jártam. Bennünket nem babusgattak, mint ezeket a mai fiatalokat. No és milyen lesz, fiam, a holnapi kenyér?

— Milyen lenne, kenyér, mint afféle kenyér — nevetett a segéd, aki ismerte az öreg beszédét.

— Édes fiam, nem mindegy az. Te a munkástársadnak sütsz. Annak pedig jó ízű, foszló bélű, ropogós héjú kenyeret kell enni, hogy ereje legyen és jókedve, mert rajta nyugszik a világ. Ezt ne felejtse el.

— Sütök én, de ahhoz jó liszt is kell, Pista bátyám, nem ilyen egységes — ingerkedett a segéd.

— Majd lesz az is — emelte fel az ujját az öreg. — Háború volt, parlagon maradt a föld, megbántottuk. De ha műveljük, ak-

kor megbocsát, és terem annyit, hogy lesz elegendő mindannyiunknak.

— Igyekszünk, Pista bátyám — mondta a segéd lemenőben, és még visszaszólt: — Reggelre, mire maga felkel, kisül a hajnali. Jöj-jön le, majd beszélgetünk egy kicsit a régi időkről. Félreteszem magának a legszebb cipót.

— Eljövök, fiam, bizonyosan eljövök — mondta az öreg, és sietett tovább, az udvar végén világító ablak felé, ahol Rózsika lakott. Bekopogott. Az asszony ajtót nyitott, és bambám nézte az öreget, mintha nem fogta volna fel, hogy ki áll az ajtó előtt. Szemmel láthatóan valahol messze járt.

— Maga már megint sírt, Rózsika?

— Nem jön haza a Jani. Már megint nem jön haza karácsonyra — szipogta az öregasszony.

— Nem bír, Rózsika. Legyen türelemmel. Majd jön, ha bír. Tudja, az a kapitalista világ nem olyan, mint a mi világunk. Ott rengeteget kell dolgozni a megélhetésért. Húsvétra biztos hazajön. Náluk az nagy ünnep.

— Hol leszek én már akkor — legyintett Rózsika, és amikor felfogta, hogy mit mondott, keserves sírásra fakadt.

Az öreg zavarba jött. Világéletében mindent és mindenkit komolyan vett, még Rózsikát is a túl sűrűn hulló könnyeivel, és ezért néha elvetette a sulykot. Most szégyellte, hogy hazugsággal próbálta vigasztalni Rózsikát, mert ő tudta, hogy a Jani már soha nem jöhet haza.

Azután eszébe jutott, hogy neki mégiscsak több szerencséje volt az életben, mint a megboldogult Szakállas Mátyásnak és az özvegyének, ha jól megnézzük, szemérmetlenül több szerencséje volt. Elhatározta hát, hogy ebből feláldoz valamit.

— Nincs igaza, Rózsika. Látja, magának legalább ír néha a fia. Az enyém se nem jön, se nem ír, pedig nincs Németországban.

— A Pityu? — kérdezte Rózsika, és a szája is tátva maradt a meglepetéstől.

— Az.

Az öregasszony megcsóválta a fejét:

— Maga mindig rendes ember volt, Pista. De ne káromolja az Istent. Énmiattam ne. Hogy van lelke összehasonlítani a Pityut a Janival, aki világéletében hazudott és most is hazudik nekem. Ki tehet róla, hogy nekem kell a hazugság, hogy nem tudok nélküle élni.

Az öreg nem szólt. Azon gondolkozott, hogy mit tudhat ez az asszony. Még akkor is ott töprengett egy ideig, amikor Rózsika már becsukta az ajtót, azután lassan elindult a baromfiudvar felé.

VII.

Juliska annyira belemerült a sütésbe, hogy csak nagy sokára eszmélt rá, előbb a túlságosan hosszú csend, azután a csend okára: hogy az öreg nincs a lakásban. Otthagyta a dolgát, az előszobában levette a fogasról az öreg kabátját, és kiszaladt utána.

A csirkeólnál talált rá, amint ráérsően vizet töltöget a csirkék itatójába.

— Pista, hogy jut eszedbe így kijönni. Azonnal vedd a kabátod! Hiába vigyázok én rá, ha te nem vigyázol magadra...

Az öreg nem ellenkezett. Szó nélkül felvette a kabátot, azután nyúlt a kukoricás szakajtó után. Folytatni akarta a dolgát.

— Mit akarsz azzal a kukoricával — szólt rá most már mérgesen Juliska —, adtam én nekik enni, amikor ideje volt. Te képes volnál reggeltől estig etetni őket.

— Édesanya, ne szidjál — mondta a maga hamiskás módján az öreg —, hiszen ezek a szegény csirkék is élőlények, jólesik nekik a gondoskodás.

— Jól van — mondta türelmesen, de kérlelhetetlenül Juliska —, az élőlények most szépen menjenek aludni, te meg gyere be. Nem akarok az éjjel orvosért szaladni.

Amikor bementek, Juliska még egy ideig csörömpölt a konyhában, azután ő is bement a szobába.

Az öreg a székében ült egy munkapadnak kinevezett régi íróasztalnál, és a régi szerszámok közt matatott. Néha még felvállalt kisebb munkákat, szomszédtól, baráttól, de most szemmel láthatóan nem volt kedve semmihez.

— Hűdeg van — mondta, amikor Juliska bejött —, be kellene gyújtani.

— Begyújtani? — kérdezte Juliska csodálkozva. — Hiszen már begyújtottál. Ég a tűz.

— Ég? Elfelejtettem. Én mégis fázok.

— Akkor feküdj le. Biztos kifáradtál a sok szaladgálásban.

— Neked még van dolgod? Segíteni akarok neked.

— Majd holnap segítesz — mondta Juliska, és szétbontotta az ágyat.

- Beszéltem a Rózsikával — szólalt meg már az ágyból az öreg.
- No és megvigasztaltad?
- Nem. Ő vigasztalt meg engem.
- Téged? Mi vigasztalnivaló van rajtad?

Nem felelt. Magas párnájáról nézte, hogyan tesz-vesz a felesége a szobában, és csak nagy sokára szólalt meg ismét.

- Az ember mindig több, mint amennyinek nézzük.

Most Juliskán volt a hallgatás sora: Megszokta már az ilyen ki-nyilatkoztatásokat, amelyek gyakorlati vonatkozásaira rendszerint később derült fény, és folytatva a dolgát türelmesen várt.

Az igazgat megvallva nem is volt semmi dolga. Csak rakosgatott ide-oda a szobában, de nem akarta abbahagyni. Mint mindig, most is attól félt, hogy kész lesz a dologgal és nem lesz mit csinálni. Olyankor fölöslegesnek érezte magát.

- Édesanya, főzz nekem egy teát — szólalt meg az öreg, és Juliska, még belemélyedve a mindenáron dologba, rászólt:

- Mindjárt. Láthatod, hogy dolgom van.

Azután mintha elszégyellte volna magát, nyomban kiment a konyhába. Amikor behozta a teát, az öreg már nem akart inni.

- Tedd csak ide az éjjeliszekrényre.
- Most mért nem iszod, ha főztem!?
- Majd később.

Juliska letette a teát, majd az asztalról elvette az újságot.

- Olvassak valamit az újságból?
- Olvass.

Míg böngészte a címekeket, hallotta, hogy az öreg elfészkelődött a párnán, és utána, mint aki jól végezte dolgát, elégedetten sóhajtott.

- Van itt valami az idei kukoricatermésről, a vietnami háborúról, a nyugdíjakról, melyiket olvassam?

Az öreg nem válaszolt.

- Most miért nem válaszolsz... — kezdte, felpillantva az újságból, de nem fejezte be a mondatot.

Szaladt ki papucsban, hajadonfőtt. Lekiabált a péknek, hogy telefonáljanak orvosért, fellármázta a szomszédokat, egyre csak egy szót ismételve: Segítsenek!

VIII.

Később, amikor a szoba már tele volt emberekkel, akik suttogva beszéltek és lábujjhegyen jártak-keltek, ő csak állt meredten, nézte az ágnál foglalatostkodó orvost, aztán, látva, hogy az feláll és becsukja a táskáját, csalódott hangon csak ennyit mondott:

— De hiszen szerettem!

A szobában mindenki meghökkent. A lányai, a sírdogáló Rózsika, az orvos, a péksegéd... Valamennyien szinte szemrehányóan néztek rá.

Még egyszer megismételte, de az arcok még komorabbak lettek.

Ekkor elhallgatott, és hiába szóltak hozzá, nem szólalt meg többé.

Minek beszéljen, úgyse értik. Délután se értették meg, ahogy a gyereket sem értették.

Az emberek manapság belemerülnek a dolgok világába, ahol minden lapos és egyszerű, az élet élet, a halál halál. Azt hiszik, hogy ezen túl nincsen semmi.

De ő tudta, hogy van. Gyerekkora után újra megtanulta Pistától a hitet, hogy az ember szerelme erősebb a dolgok világánál, és ez így is volt igaz, évtizedeken át, egészen a mai napig.

Lám, most az ő szerelme már hiábavaló.

Ez fájt. A vereség fájt, nem a halál.

Engedte, hogy a székihez vezessék, és szótlanul ült ott magába roskadva. Életében először hagyta, hogy mások dolgozzanak helyette.

Így teltek az órák. Lassan mindenki hazament, csak a lányok maradtak vele. Hallgattak azok is, és csendesen szipáskoltak.

Egyszer a szokottnál is erősebben feldübbögött az országút, és megcsörrentek az ablakok. Erre felfigyelt, de azután szelíden meg rázta a fejét.

Ez volt minden.

Azután úgy éjféltajt csendesen kinyílt az ajtó, és bejött a péksegéd. Kezében, szinte ünnepélyesen előre tartva, egy pirosra sült cipót hozott, és odament hozzá:

— Kisült már a kenyér — mondta, azután látva az öregasszony csodálkozó tekintetét, hozzátette. — Mondok, elhozom, hogy ne kelljen reggel jönni érte.

— Köszönöm, fiam — szólalt meg ekkor Juliska. Ő is felállt, kicsit mintha meg is hajolt volna a legény előtt, átvette a kenyeret, megszagolta, és magához ölelte.

— Megígérted neki? — kérdezte, és a legény mosolyogva rábólintott.

Egy ideig hallgattak.

— Jó meleg — mondta aztán Juliska, és ő is elmosolyodott.